

JÓ KORMÁNYZÁS ÉS BÜNTETŐJOG

*Ünnepi tanulmányok Kis Norbert
egyetemi tanár 50. születésnapjára*

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Jó kormányzás és büntetőjog

Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára

Jó kormányzás és büntetőjog

Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár
50. születésnapjára

Szerkesztette
Koltay András és Gellér Balázs

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Budapest, 2022

A kötet szerzői

Ambrus István
Bárányos Bernadett
Budai Balázs Benjámin
Christián László
Cs. Kiss Lajos
Csikány Tamás
Dávid Lilla
Deli Gergely
Elek Balázs
Fejes Zsuzsanna
Filó Mihály
Gellér Balázs
Gellérné Lukács Éva
Gombos Katalin
Hazafi Zoltán
Herke Csongor
Horváth Attila
Hutkai Zsuzsanna
Imre Miklós
Jacsó Judit
Kaiser Tamás
Kiss György Árpád
Klotz Balázs

Klotz Péter
Koller Boglárka
Koltay András
Korpics Márta
Kovács Éva Margit
Kovács Gábor
Krasznay Csaba
Kristó Katalin
Madai Sándor
Máthé Gábor
Méhes Tamás
Németh Imre
Patyi András
Pongrácz Alex
Sántha Ferenc
Sasvári Péter
Szabó Ádám
Tamás András
Téglási András
Varga Zs. András
Vastag Gyula

A borító Veronese (1528–1588) *Jó kormányzás (Il buon governo)* című festményének (1551–1552 között) felhasználásával készült. A kép Rómában, a capitoliumi múzeumokban található.

Forrás: Wikimedia Commons.

© A szerzők, 2022

Szerkesztés © Koltay András, Gellér Balázs, 2022

© A kiadó, 2022

Minden jog védve.

Tartalom

Gellér Balázs
Laudatio | 9

Koltay András
Köszöntés Kis Norbert jubileumára | 15

Ambrus István
A szabálysértési jog tudománya és néhány elvi kérdése | 19

Bárányos Bernadett
Az ügyvédek véleménynyilvánítási joga | 37

Budai Balázs Benjámín
Norbi *et Orbi* | 53

Christián László
A közigazgatási büntetőhatalom, a rendészet és a Nemzeti Köszolgálati Egyetem
a járványkezelés szolgálatában | 55

Cs. Kiss Lajos
Az államtudomány komplexitása és reflexivitása | 67

Csikány Tamás
A ludovikások zalacsányi szép napjai | 85

Dávid Lilla
Gondolatok a kényszermunka szabályozásáról egy tíz évig tartó kizsákmányoló kötelék
kapcsán | 97

Deli Gergely
A kocsma, a birkózók és az állami beavatkozás | 115

Elek Balázs
A kábítószerrel visszaélés törvényi szabályai a nemzetközi és európai egyezmények,
a normavilágosság és a társadalomra veszélyesség tükrében | 129

Fejes Zsuzsanna
A határon átnyúló kormányzás közjogi kihívásai a 21. században | 145

Filó Mihály

A megbízhatósági vizsgálat és az akaratszabadság –
Gondolatok a büntetőjog emberképéről | 159

Gellér Balázs

A hálapénz megítélése az egészségügyben az új szabályozás fényében | 169

Gellérné Lukács Éva

Az Ukrajnából menekülők egészségügyi ellátása Magyarországon –
Pillanatkép 2022 márciusában | 183

Gombos Katalin

Az Európai Unió jogforrásainak kategóriatani problémái | 201

Zoltán Hazafi

Sur la route de la mise en place de la gestion prévisionnelle des ressources humaines:
L'informatisation de la gestion des emplois dans la fonction publique hongroise | 215

Herke Csongor

A letartóztatás gyakorlati kérdései az új büntetőeljárási törvény tükrében | 237

Horváth Attila

A rockzene cenzúrázása Magyarországon a Kádár-rendszer időszakában | 249

Hutkai Zsuzsanna

Uniós támogatások Magyarországon harminc év távlatából | 261

Imre Miklós

Az I. világháború hadigazdálkodásának közjogi alapjai –
Továbbá a háborús gazdaságirányítás néhány jellemzője Magyarországon | 279

Jacsó Judit

A pénzmosás elleni küzdelemről szóló új uniós jogalkotási javaslatcsomag –
Különös tekintettel a Pénzmosás és Terrorizmusfinanszírozás Elleni Küzdelem
Hatóságára | 307

Kaiser Tamás

Komplex problémák és narratívák –
A területi egyenlőtlenség értelmezési keretei az Egyesült Királyságban | 321

Kiss György Árpád

Kapcsolatok egy virtuális világban – Vázlat a munka során átalakuló kapcsolatokról | 337

Klotz Péter

Hatásos, arányos és visszatartó? – Avagy a jogi személlyel szemben alkalmazott büntetőjogi
intézkedések Magyarországon | 349

Koller Boglárka

„Vágyódás az elismerésre” –
Az identitás mint a 21. század társadalomtudományi elemzéseinek kulcsfogalma | 365

Kovács Éva Margit

A közigazgatási oktatási programok munkaerőpiaci relevanciájának vizsgálata –
A hazai felsőoktatási programok áttekintése | 377

Kovács Gábor

Kockázatok és mellékhatások | 397

Krasznay Csaba

Kiberbiztonsági képzések a Nemzeti Közszolgálati Egyetemen | 407

Kristó Katalin–Klotz Balázs

A nagy tölgyfa asztal új hajtásokat hozott, avagy a közszolgálati továbbképzés elmúlt
tíz évének tíz fontos eredménye | 425

Madai Sándor

A büntetőhatalom jogági hatáiról és azok átlépéséről | 441

Máthé Gábor

A megoldhatatlan felelősségi problematika meghaladása | 453

Méhes Tamás – Korpics Márta

Kihívások és válaszok a felsőoktatásban | 469

Németh Imre

A bűnösségi elv megdöntése | 495

Patyi András

A jogegységipanasz-eljárások gyakorlatának néhány alapkérdése | 511

Pongrácz Alex

„Mert szeretjük a Földünket” – A természettel kapcsolatos felfogás konzervatív olvasata(i) | 527

Sántha Ferenc

Szervezeti felelősség a nemzetközi büntetőjogban? | 537

Sasvári Péter

A 2021-ben nyertes Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesültek empirikus vizsgálata | 551

Szabó Ádám

Római kori vámhivatal Pécsen | 569

Tamás András

A büntetőjog vége(?) | 577

Téglási András

Köszöntő Kis Norbertnek | 585

Varga Zs. András

A közigazgatási jogi norma és a közigazgatási jogi szankció | 587

Vastag Gyula

Érdek és történelem – BME és Corvinus újra együtt? | 601

Pongrácz Alex*

„Mert szeretjük a Földünket”¹ – A természettel kapcsolatos felfogás konzervatív olvasata(i)

„Nincs szomorúbb látvány, mint a mohó törekvés a feltétlen felé,
ebben a mindenképpen feltételes világunkban.”
(Johann W. Goethe)²

„Az ember fáj a földnek.”³ Immáron több mint 175 esztendő telt el azóta, hogy Vörösmarty Mihály papírra vetette e paradigma jellegű szavakat, amelyek azóta sem veszítettek az aktualitásukból. Azonban a Föld és az ember kétes értékű nexusának vizsgálatakor ennél jóval „archaikusabb” forrásokkal is találkozhatunk (még ha ekkoriban kevésbé is fájt az ember tevékenysége a Földnek): Szophoklész *Antigoné*jának kardalában például arról olvashatunk, hogy az ember miként zaklatja Gaiát, a magasztos istennőt, „a meg-megújulót / Évről évre az imbolygó ekevassal, / Fölszántva lovával a földet”⁴.

Az ember valóban kitartóan munkálkodott azon, hogy elszakítsa lelkét a Földtől, amellyel – a jungi interpretáció szerint – eredendően függőségi viszonyban állt, vagy amelyhez legalábbis egyfajta vallásos jellegű tisztelet kötötte. A civilizáció genezisének egyes meglátások szerint azt a momentumot tekinthetjük,

* Adjunktus (Nemzeti Közzolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar).

¹ Az idézet Carl Schmitt naplóbejegyzéséből származik, és az alábbi kontextusban tűnik fel: „Lenin ideálja a villamosított Föld volt. Leninnel és a leninizmussal szembeni fölényünk azon nyugszik, hogy (1) nekünk egyetlen ideálunk sincs. [...] (2) Ha volna ideálunk, akkor az inkább egy villamosítás nélküli, mint egy villamosított Föld volna. Mert szeretjük a Földünket.” Idézi Láncki András: Carl Schmitt és a liberalizmus. In Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest, Gondolat, 2004. 392.

² Idézi: Wilhelm Röpke: *A harmadik út. Korunk társadalmi válsága*. Ford. Barankovics István. Budapest, Aurora, 1943. 47.

³ A költemény ugyan 1846-ban keletkezett, ám csak 1847-ben jelent meg nyomtatásban. Vö. Vörösmarty Mihály: Az emberek. In *Vörösmarty minden munkái*. VIII. kötet. Pest, Kilián György, 1847. 258.

⁴ Szophoklész: Antigoné. Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre. In *Görög drámák*. Budapest, Európa, 1971. 50.

amikor az ember egyfajta vallásos imádatlal fordult a kövek, a növények, a fák és az állatok felé, majd azokból totemeket alkotott; később a halottakat és az ősokeket, majd a természeti jelenségeket és az égitestekeket emelte isteni rangra.⁵ A politeista vallásokban aztán az istenek természeti elemekhez kapcsolódtak, sőt egyes esetekben állat alakban jelentek meg.⁶ Carl G. Jung szerint viszont amiatt, hogy az ember a Föld meghódítójává kíván(t) válni, eltávolodott az őt a Földhöz kötő tudattalan lelki kapocstól, ezáltal pedig a történeti meghatározottságától is, ami végül óhatatlanul gyökértelenséghez vezet. „Ez a veszély fenyegeti [az] idegen földek meghódítóját, de magát az egyént is, ha valamilyen izmus előidézte egyoldalúság következtében elveszíti az összefüggést lényének [...] földszerű ősokával” – figyelmeztetett.⁷ A nyugati világképet Francis Bacon tevékenységétől kezdődően hosszú évszázadokon keresztül uralta a racionalizmus – utólag panglossinak bizonyuló – optimista légköre, amely a végtelen fejlődés dogmájának megfelelően azt hirdette, hogy a természet az ember igájába hajtható és legyőzhető (spengleri megfogalmazásban: „kínpaddal, emelőkkal, csavarokkal kínvaltható”), azaz a véletlen megbéklyózható.⁸ A kozmikus rendbe való erőszakos betörés, a természet emberi civilizálódással párhuzamosan végbemenő „megerősökölése”⁹ annak is betudható, hogy nem sikerült olyan etikai követelményrendszer kidolgozni, amely „az embernek a földhöz, valamint az azon természet növényekhez és ott tenyésztett állatokhoz való kapcsolatát szabályozná. A föld éppen úgy, mint annak idején Odüsszeusz rabszolgahölgyei, még mindig tulajdon tárgyát képezi. A földhöz való kapcsolat még mindig szigorúan üzleti jellegű, amiből kötelezettségek nem, csak privilégiumok fakadnak.”¹⁰

A 19. század végén és a 20. század elején kibontakozó válságirodalom is az etikai paraméterek fontosságára helyezte a hangsúlyt; úgy látták ugyanis, hogy a tudományos haladás diadalmos útja akkor kezdett el ámokfutássá válni, amikor „szem elől vesztették a tudás és a tudnivalók erkölcsi értelmét”.¹¹ Ludwig Klages formulájával élve:

⁵ Makkai János: *Politika – isten rabságában*. Budapest, szerzői kiadás, 1943. 363.

⁶ Francesco Giubilei: *A természet megőrzése. Miért fontos a környezetvédelem a konzervatív jobboldal számára?* Ford. Horváth Csaba. Budapest, MCC Press, 2022. 183.

⁷ Carl G. Jung: Föld és lélek. Ford. Boda László. In Hamvas Béla (szerk.): *Európai műhely*. I. kötet. Pécs, Baranya Megyei Könyvtár – Pécsi Szikra Nyomda, 1990. 118., 141.

⁸ Leo Strauss: *The City and Man*. Chicago, University of Chicago Press, 1964. 7., 16.; Oswald Spengler: *Ember és gép*. Ford. Sz. Mátray Sándor. Budapest, Danubia, 1936. 66.

⁹ Hans Jonas: Az emberi cselekvés megváltozott természete. Ford. Györfly Miklós. In Lányi András – Jávor Benedek (szerk.): *Környezet és etika. Szöveggyűjtemény*. Budapest, L'Harmattan, [1979] 2005. 27.

¹⁰ Aldo Leopold: Földetika. Ford. Sándor Lénárd. *Kommentár*, [1949] (2020) 1. 129–130.

¹¹ Lányi András: Bevezető. In Lányi–Jávor i. m. (7. lj.)

„A haladás azt a jelentést hordozza önmagában, hogy fölényesnek érezzük magunkat, úgy a természeti népekkel, mint a megelőző történelmi korokkal szemben. S hogy mindez min alapul? Nem másból táplálkozik, mint hogy a tudomány eddig sohasem látott magasságokba emelkedett, a technika képes uralni a természetet, amely elől az emberiség korábban tanácstalanul meghátrált, hogy az általános jólétet módszeresen a Föld kimeríthetetlen erőforrásaiból fedezik, hogy a technika, mint egy távbeszélő éteri hulláma, hatol át téren és időn, és ráadásként zseniális feltalálók már a határtalan léghajót is »meghódították«.”¹²

René Descartes fizikája és filozófiája óta a tudósok kizárólag a racionális konstrukciókba vetették hitüket, naiv módon lelkesedve azokért, és az élet minden spontán és közvetlen megnyilatkozását, a múlt összes hagyatékát, a hagyományos politikai intézményeket lesajnálták, rútnak és igazságtalannak kiáltották ki. A karteziánus logika úgy hitte, hogy „ezek ellen valami végleges társadalmi rendet találhat fel, amelyet a tiszta rációval, deduktív módon következtethet ki. [...] Így aztán a karteziánus ember egyedül a tökéletes intellektuális befejezettség erényére fogékony. Minden más iránt süket és vak.”¹³ A racionalitás hegemoniára törése, a világ „varázstalanítása” – hogy e Max Weber-i formulával éljünk – végül azt eredményezte, hogy az ismeret, azaz a tudomány, „elkerülhetetlenül a természet és [az] embertársaink feletti uralom eszközévé vált”, az állandó haszonszerzésre és a természet kizsákmányolására irányuló megközelítés pedig elvágta az utat az „életnek formát adni képes hagyományos, mitikus és vallási” lehetőségektől.¹⁴

A korunkra meglehetősen akuttá vált ökológiai válságnak mélyre nyúló erkölcsi gyökerei és implikációi voltak (és vannak), ennyiben tehát erkölcsi válságról is beszélhetünk. Lányi András szerint a krízis erkölcsi természetét közvetlen módon már képtelenek vagyunk észlelni, és csak a természetben bekövetkező „legdurvább fizikai állapotváltozásokra” leszünk figyelmesek. „Ennek a tompaságnak köszönhető, hogy ma a környezet vagy a bioszféra válságáról beszélünk, és csak kevesen a lényegről: amit Konrad Lorenz embervoltunk hanyatlásának nevez.”¹⁵

E hanyatlás – a baljós árnyak megjelenését követően – az ipari forradalommal kezdett felgyorsulni, amely a fentebb már említett rabszolgahölgyekhez hasonlóan kívánta birtokába venni a természetet. Az ember az ipari forradalmakat megelőzően is megpróbált beavatkozni a természet működésébe, azonban az ehhez szükséges tudományos apparátus hiánya – ennek megfelelően

¹² Ludwig Klages: Az ember és a Föld. Ford. Hárshgyi Zsuzsanna. *Kommentár*, [1913] (2020), 1., 117.

¹³ José Ortega y Gasset: *Korunk feladata*. Ford. Puskás Lajos. Budapest, ABC, 1944.

¹⁴ Maarten Doorman: *A romantikus rend*. Ford. Balogh Tamás, Fenyves Miklós. Budapest, Typotex, 2006. 131.

¹⁵ Lányi i. m. (12. lj.) 8.

az ismeretek felületes volta – miatt ezek a kísérletek alkalmatlannak bizonyultak arra, hogy megzavarják a természet állandó egyensúlyát.¹⁶ Még Friedrich Ratzel számára is evidenciaként hatott, hogy a „természet állandó, a népek sorsa változó, és a történet lelkes pillanataiban szinte lerázza a természet nyűgét, de sohas szabadulhat tőle végképpen, mert benne gyökerezik”.¹⁷

Azonban a racionalista-felvilágosult technikai-tudományos megközelítésből (is) kisarjadó ipari forradalom végül sikerre vitte e projektet, és a fejlett Nyugaton a kultúra mellett az ipar, a közlekedési hálózat, a nagy népsűrűség és a nagyváros (egyszóval: a tönniesi értelemben felfogott, az egymástól független személyek pusztja egymásmellettségét megvalósító társadalmiság) bűvöletébe kerítette az embereket. Ezzel egyúttal el is nyomta a társadalom széles rétegei számára pozitív magatartásmintát kínálni tudó, a természetet nem kirabolni, pusztán csak megváltoztatni, barátta tenni kívánó, a földet anyafölddé változtató parasztságot.¹⁸ Míközben az említett földművelő parasztság az „ellenséges természet” barátta tételében volt érdekelt, az „embereknek a földdel való lelki összefonódottságát” hangsúlyozó szemlélet¹⁹ erodálódásával a természet a legtöbbször már csak a nagyvárosok mesterséges (kő-, vas- és üvegszerkezetek, valamint kubista alakzatok uralta) világának ellentétjeként jelenik meg előttünk, persze korántsem a romantikusok természetet idealizáló attitűdjének értelmében.

A technológia világa ugyanis sokak szemében pusztán a „vad, barbár”, a civilizáció (állítólagos) jótékony hatásaitól mentes, az ember által érintetlen, rezervátumszerű természet antitézisével egyenértékű.²⁰ Dékány István szerint míg korábban, a régi kisközösségek világában, a közösséghez tartozó emberek csak azt

¹⁶ Jonas i. m. (10. lj.) 27. Hozzátehetjük, hogy a természet leigázásnak gondolata és a végtelen fejlődésbe vetett hit eshetősége az antik gondolkodók (Xenophón, Empedoklész vagy Platón) előtt sem volt teljességgel ismeretlen, azonban annak természet- és emberellensége (az emberiségre nézve romboló volta) miatt elvetették azt. Lásd: Leo Strauss: *On Tyranny*. Chicago, University of Chicago Press, 2013. 178.

¹⁷ Ratzel Frigyes: *A föld és az ember. Anthro-geographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai*. Ford. Simonyi Jenő. Budapest, MTA, 1887. 48.

¹⁸ Arthur Moeller van den Bruck: *Das Recht der jungen Völker*. München, Reinhard Piper, 1919. 101.; Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. II. kötet (Világtörténeti perspektívák). Ford. Simon Ferenc. Budapest, Európa, 1995. 125.; Ferdinand Tönnies: *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor – Tatár György. Budapest, Gondolat, 2004. 10.

¹⁹ Bővebben lásd: Spengler i. m. (19. lj.) II. köt. 125–126. Spengler *A Nyugat alkonya* első kötetében az antik lélek elemzésére is vállalkozott, kifejtve, hogy az antik ember Prótagorasz gondolatának akceptálásával (az ember csak mértéke, nem alkotója a dolgoknak) „öntudatlanul is lemondott a természet feletti uralom megszerzéséről, amely törvények felfedezése és alkalmazása révén megy végbe”. Oswald Spengler: *A Nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai*. I. kötet (Alak és valóság). Ford. Juhász Anikó – Csejtei Dezső. Budapest, Európa, 1995. 614. Hasonló következtetésre jutott egyébként a fentebb már idézett Strauss is.

²⁰ Carl Schmitt: *Römischer Katholizismus und politische Form*. München, Theatiner, 1925. 14.

használták el, amit egyébként maguk termeltek (önellátás, *oikosz*-gazdálkodás), addig a modern társadalom embere mindent a piacon, a boltban és az áruházakban vásárol meg, piedesztálra emelve a kereskedőt, e „társadalomformáló nagyhatalmat”. A kereskedő valóságos művésznek bizonyult a „megkívánás előmozdításában”, egész tömegeket fertőzve meg a kommerciális felfogással, miszerint „mindent meg lehet és meg kell venni, amire képesek vagyunk anyagi erőnkkel”. Dékány meglátása szerint e habitus dominánsná válása vezetett „a társadalom hipermerkantilizálódásához”.²¹ Az ipari társadalmak, Carl Schmitt észrevétele szerint, sikerrel iktatták ki az erény korábban központi számító államelméleti fogalmát, létrehozva egy olyan valóságot, amelyben minden érték – még a fennkölt, gazdaságon kívüli értékek is! – csak a gazdasági „alaphoz” (*Boden*) kapcsolódó felépítményként érvényesek. „*Superficies solo cedit*. Ez nem »marxizmus«, hanem csak a valóság, amelyhez a marxizmus sikerrel kapcsolódik.”²²

Summa summarum: azáltal, hogy az ember végül „meg tudta zabolázni” az emberi behatásoktól korábban lényegében mentes természetet, kiszolgáltatottá tette magát azzal a mesterséges, művi környezettel szemben, amelyet a technológiai fejlesztések folyamán hívott életre.

„A mai embert csakugyan fenyegeti az a veszély, hogy saját keze műve frankensteini szörnyetegként fogja elpusztítani. Olyan méreteket, mennyiségeket és sebességeket vállalt magára az emberiség, amelyek túlerőben lehetnek az emberi természettel szemben; ezt ugyanis az ember még nem tudta úgy módosítani, hogy a természet nem-emberi részének ember létrehozta forradalmi módosulásait ki tudná egyenlíteni”

– summázta véleményét 1969-ben Arnold J. Toynbee, előrevetítve, hogy a világ falusi népességének ritkulása és a népességrobbanás miatt az Ecumenopolis (az eggyé olvadt metropoliszok) „mindig zsúfolásig lesz emberekkel, akár a méhkas méhekkel vagy a természetboly természetzhangyákkal”.²³

Az emberi cselekvés természete a fentebb ismertetett fejleményeknek köszönhetően alapvetően megváltozott. E változás léptékének illusztrálására legyen elég annyit felidézni, hogy az ember a természetet károsító tevékenysége nyomán még egy róla elnevezett korszakkal is „megajándékozta” a földtörténetet: az ezredfordulón vezette be ugyanis az amerikai Stoermer és a holland Crutzen

²¹ Dékány István: *A mai társadalom. Bevezetés a társadalomtudományokba*. Budapest, Pantheon, 1943. 224.

²² A *Tyrannei der Werte* című munka (1959) megállapítását idézi Cs. Kiss Lajos: Az értékek logikája: zsarnokság vagy szabadság? *Államtudományi Műhelytanulmányok*, (2016), 36. 5.

²³ Arnold J. Toynbee: Hogyan válik az emberiség az általa létrehozott mesterséges környezet rabjává? Ford. Mesterházi Márton. In Arnold J. Toynbee: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, Gondolat, 1971. 376–377.

az antropocén kifejezését.²⁴ A technológia kultusza, a gazdasági szabadság korlátlanágába vetett hit, az egyéni önzésből kiinduló versenyelv normatív rangra emelése, a *homo oeconomicus* eszményítése, a „feltétlen felé való mohó törekvés”, a „hivalkodó fogyasztás”,²⁵ a túlzásfoltosság, a globalizáció, valamint a bolygó népességének nagyarányú növekedése okán (is) megnövekedett fogyasztói igények miatt a klíma- és ökológiai katasztrófa fenyegető veszéllyé válhatott.

Evidens lenne tehát, hogy miután az emberi cselekvés hatóköre már a bioszféra egészére kiterjed, az emberi felelősség mértékének is drasztikus mértékben meg kellene növekednie²⁶ – legalábbis elviekben. Aldo Leopold szerint e téren csak az kecsegtetne eredményekkel, ha az etika közösségi tartományát és határait végre sikerülne kiterjeszteni a termőföldre, a vizekre, a növényekre és az állatokra is (ez egyet jelentene a földetika intézményesítésével). Leopold világosan deklarálja a földetika misszióját: az »erőforrásoknak« a megváltoztatását, kezelését és használatát, de megalapozza a továbbélésük jogát és, legalábbis néhány helyen, a természeti állapot folyamatos megőrzését. Másként megfogalmazva: a földetika megváltoztatja a *homo sapiens* szerepét, aki hódítóból a föld egyszerű tagjává és állampolgárává válik.²⁷

Hans Jonas is úgy látta, hogy az „emberi hatalomnak alávetett” bioszféra „valamiféle erkölcsi igényt formál velünk szemben – nemcsak értünk, hanem önmagáért is, önjogon. Ha erről van szó, ez azt kívánná, hogy nem kis mértékben újragondoljuk az etika alapjait.” Az ember a jonasi felfogás értelmében az etikai „finomhangolást” követően egyfajta „vagyonyügnökségi” szerepkörrel lenne felruházva: „ne csak az emberi jót keressük, hanem az emberen kívüli dolgok javát is, vagyis az »önmagukért való célok« elismerését ki kellene terjeszteni az ember

²⁴ Lásd: Paul J. Crutzen – Eugene E. Stoermer: *The „Anthropocene”*. *Global Change Newsletter*, 41. (2000). 17–18. Büszkeséggel tölthet el minket, hogy Mendöl Tibor a *Táj és ember* című munkájában már jóval a klímaválság tudatosulása előtt élénken látta mindennek előjeleit: „Korunk világszemléletében a naiv anthropomorfizmus helyét sokszor kissé túlzó anthropocentrizmus foglalta el. Nagyon is a világmindenség közepének érezzük magunkat, talán túlságosan is büszkék vagyunk öntudatunkra és akaratunkra, szellemi képességeinkre és kultúránkra, a természet vad erőinek megfékezésére.” Mendöl Tibor: *Táj és ember. Az emberföldrajz áttekintése*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1932. 3.

²⁵ Thorstein Veblen szerint az egyén már korántsem a pillanatnyi hasznon maximumára törekedve, másoktól elszigetelten hozza meg a fogyasztással kapcsolatos döntéseit, hanem a másokkal való versengésben fellelhető vágyakra alapozva teszi azt. A szükségletkielégítés helyett tehát az válik fontossá, hogy mások azt gondolják, nagyon sokat fizettünk egy adott vagyontárgyért. A hivalkodó fogyasztás normája ezáltal – úgy tűnik – mindinkább kikezdzhetetlenné válik. Lásd: Thorstein Veblen: *A dolgoztalan osztály elmélete*. Ford. Berényi Gábor. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975. 99.

²⁶ Jonas i. m. (10. lj.) 31–32.

²⁷ Leopold i. m. (11. lj.) 131.

szféráján túlra, és a róluk való gondoskodást be kellene vonni az emberi jó körébe.”²⁸ E finomhangolás nem teszi teljesen zárójelbe az ember részéről óhatatlanul felmerülő gazdasági aspektusokat sem; Leopold olvasatában sokkal inkább arról van szó, hogy „[m]inden kérdést annak fényében kell megvizsgálni, hogy mi az, ami etikai és esztétikai értelemben helyes, gazdasági értelemben pedig célszerű. A dolgok akkor helyénvalók, ha segítenek megőrizni a természetes környezet integritását, stabilitását és szépségét. Helytelennek pedig akkor minősülnek, ha más egyéb hatásai vannak.”²⁹

Meglátásunk szerint Leopold és Jonas az előző évszázad derekán ugyanazon problémára kívánt reflektálni: abban a korban, amelyben a technológia etikai jelentőségre kezdett szert tenni, és korábban felfoghatatlan mértékben tolta ki a mesterséges környezet határait, gyakorlatilag elnyelve a természetes szféráját,³⁰ erkölcsi értelemben (is) vett teljes paradigmaváltásra van szükségünk. A 21. századba lépve persze látjuk e felfogás fundamentalizálódásának veszélyeit is. Christopher D. Stone 1972-ben a „természeti tárgyak jogainak törvényesítése” kapcsán arról értekezett, hogy a fákat, az erdőket, az óceánokat, a folyókat és minden „természeti tárgyat” is megilleti a jogi státusz.³¹ E megállapítások talán még Leopold kívánalmaival is párhuzamba állíthatók; jóval nagyobb veszélyforrást jelent ugyanakkor az *animal studies*, amely a poszthumanizmus irányzatának egyik ágazataként nem pusztán az állati jogokat intézményesítené, de az antropocentrikus, emberközpontú felfogás meghaladására, „dekonstrukciójára” is vállalkozni kíván, kifejezésre juttatva, hogy „minden élőlény rendelkezik saját célokkal, perspektívákkal, funkciókkal és életvilágokkal, amelyek csak részben fedik az emberi pragmatizmus szféráját”.³²

Egyesek még ennél is drasztikusabban fogalmazznak, arra biztatva az embert, hogy az általuk kifundált „szép új világban” hagyjon fel „Übermensch” mivoltával, és „Untermensché degenerálódva” csússzon vissza „az animalitásba, a föld radikális alantasságába” (D. H. Lawrence).³³ A radikális újbaloldali kánon megdöbbentő retorikai fordulatokkal próbál az emberiség egészében büntudatot kelteni: Jacques Derrida az állatok tömeges kiirtását és az ipari állattartást a holokauszthoz fogható civilizációs tragédiaként határozta meg,³⁴ Giorgio Agamben pedig hisztérikusan fakadt ki amiatt, hogy az állatok védelme érdekében

²⁸ Jonas i. m. (10. lj.) 33.

²⁹ Leopold i. m. (11. lj.) 141.

³⁰ Jonas i. m. (10. lj.) 34.

³¹ Luc Ferry: *Új rend: Az ökológia*. Ford. V. Tóth László. Budapest, Európa, 1994. 21–22.

³² Horváth Márk – Lovász Ádám – Nemes Z. Mária: *A poszthumanizmus változatai. Ember, embertelen és ember utáni*. Budakeszi, Prae, 2019. 42.

³³ Horváth et alii i. m. (32. lj.) 102.

³⁴ Jacques Derrida: *The Animal that Therefore I Am*. New York, Fordham University Press, 2008.

tevékenykedő bizonyos szervezetek csak „az emberi szempontból esztétikailag vonzó állatfajokat” célozzák meg, negligálva azokat az állatokat, akik „nem kellően aranyosak” a lehetséges adakozók számára.³⁵ A legextrémebb pozíciót azonban feltehetően Donna Haraway, a *Társfajok kiáltványának* szerzője foglalta el, aki az emberi és a nem emberi fajok közötti kölcsönösséget és egyenrangúságot hangsúlyozva egy „fajközi társadalmiság” kontúrjait rajzolta meg. Ezt követően az ember és a kutya közötti reláció alapján arra a megállapításra jutott, hogy az embernek szükségtelen a kutyáját nevelnie, hiszen az ember és a kutya kölcsönösen alakítják egymást, megnyílván egymás felé „akár testi értelemben is”, egy „majdnem erotikus szenzuális viszonyt” hozva létre.³⁶ Akármit is jelentsen ez a Haraway-féle „újbeszél” narratívájában, egy ilyen perverz gondolat felvetése finoman szólva is jócskán túlmutat az egészséges és tolerálható határon, ráadásul garantáltan nem szolgálja a kutya fejlődését és érdekeit sem.

Az újbaldali narratíva tehát meglehetősen extrém konzekvenciákat von le, amikor a természettel kapcsolatos kérdésekről nyilvánít véleményt. A másik póluson, a konzervatív véleményformálók táborában ugyanakkor – némiképp talán meglepő módon – meglehetősen ambivalens következtetésekre jutnak a természet védelmével kapcsolatos vitákban. Miközben Russell Kirk meglátása szerint „semmi sem annyira konzervatív dolog, mint a természet megőrzése”,³⁷ a mindennapok polémiait vizsgálva számos olyan verdiktrel találkozhatunk, amely a konzervatív értelmiség holdudvarából származik, és a klíma- és ökológiai válság valamilyen szempontú relativizálását tartja szükségesnek. E kakofónia hangosságát némileg tompítja, hogy egyre több konzervatív értelmiségi nyilvánítja ki a természet védelmének fontosságát, hangsúlyozva, hogy a konzervativizmus alapvetően „a megőrzés politikai gondolatára épül”, így „nyilvánvaló, hogy ehhez kapcsolódna a természeti értékek, a környezet védelme is”.³⁸

Lányi megközelítésében a konzervatívokat érdekeltté kell tenni abban, hogy felismerjék a konzervatív és a *conservationist* szemlélet rokonságát, „többek között a végtelen fejlődésbe vetett hit, a technofília és a konzumerizmus (»a függőség kultúrája« Roger Scruton szerint) elutasításában”.³⁹ Nem véletlenül állapíthatta

³⁵ Giorgio Agamben: *The Open. Man and Animal*. Stanford, California, Stanford University Press, 2004. Idézi Horváth i. m. (33. l.) 123.

³⁶ Donna Haraway: *The Companion Species Manifesto. Dogs, People, and Significant Otherness*. Chicago, Prickly Paradigm Press, 2003. 4.

³⁷ Russell Kirk: Conservation Activism Is a Healthy Sign. *The Sun*, 1970. május 4. 17.

³⁸ Hörcher Ferenc: Scruton a konzervativizmus természetszemléletéről. In Wesselényi-Garay Andor – Smid Róbert (szerk.): *Méregzöld. A természet mint művészet(elmélet)i probléma*. Budapest, Magyar Művészeti Akadémia MMKI, 2021. 89.

³⁹ Lányi András: *Bevezetés az öko-filozófiába kezdő haladóknak*. Budapest, L'Harmattan – Könyvpont, 2020. 89.

meg tehát Bruce Pilbeam, hogy „a zöldek és a konzervatívok között sokkal több a közös nevező, mint általában észreveszük”.⁴⁰ Amint az ismert, a közelmúltban a brit konzervatív gondolkodás ikonja, Roger Scruton, egy önálló zöld politikai filozófia kidolgozására is vállalkozott.⁴¹ Scruton interpretációjában egy valóban konzervatív környezetpolitika az *oikophiliára* alapozva olyan körülményeket igyekszik teremteni, „amelyekben az emberek viselik gondját a saját környezetüknek – a jó gazda gondosságával történő, felelős gazdálkodás szellemében”.⁴² A szubszidiaritás elvét szem előtt tartva Scruton amellet érvelt, hogy az államok egész egyszerűen nem vállalkozhatnak olyan feladatokra, amelyeket a polgárok a saját hatáskörükben eljárva jobban meg tudnak oldani. Scruton válasza tehát az volt, hogy főszabály szerint a lokalitásban, a helyi szempontok érvényre juttatásában és az otthonnal történő törődésünkben kell keresni a megoldást, természetesen nem tévesztve szem elől, hogy a globális problémák kezelésében az államok közössége érdekelt.⁴³

Érdekes – ugyanakkor a fenti trendekhez igazodó – történésként említhetjük meg azt is, hogy a közelmúltban Paolo Becchi egyenesen arra szólította fel a nemzetállami feladat- és hatáskörök megőrzésében érdekelt szuverenista kánont, hogy vegye fel a napirendjére a környezetvédelem kérdését, hiszen „a biodiverzitás és a környezet oltalma épp oly fontos, mint [a] hagyományos életformák és kulturális sajátosságok védelme”.⁴⁴ E figyelmeztetés is rávilágít arra, hogy napjainkban egyfajta „koreszmévé” magasztosul a természet védelmét pajzsára emelő és elsődleges célként érvényesíteni kívánó ökológiai gondolat – amely akár radikálisan újra is strukturálhatja a hagyományosnak, ám egyúttal megcsontosodottnak tekinthető európai pártrendszert és korszellemet.

A napjainkban is több fronton zajló polémia vázlatos áttekintését követően úgy véljük, hogy az igazság – ezúttal is – az „arany középúton” lelhető fel. Meglátásunk szerint ugyanis teljes mértékben elfogadható és támogatható, hogy gyökeresen változtatni szükséges a természeti környezettel szembeni viselkedésünket

⁴⁰ Bruce Pilbeam: Természetes szövetséges? A konzervativizmus és a környezetelvétség viszonyának áttekintése. Ford. Mezei Christoph. In Scheiring Gábor – Jávor Benedek (szerk.): *Oikosz és polisz. Zöld politikai filozófiai szöveggyűjtemény*. Budapest, L'Harmattan – BCE Társadalomelméleti Kollégium – PPKE JÁK – Végeylet, 2009. 216.

⁴¹ Roger Scruton: *Zöld filozófia. Hogyan gondolkozunk felelősen bolygónkról?* Ford. Szilágyi-Gál Mihály – Zsélyi Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2018.

⁴² Uo., 357.

⁴³ A lokalitás versus globalitás, állami versus nem állami válságkezelés vitájához lásd: Pongrács Alex: Valahol utat nyerhetnének, avagy az állami szuverenitás kizöldítésének esélyei. In Kovács Éva Margit (szerk.): *Ünnepi kötet a 65 éves Imre Miklós tiszteletére*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 349–356.

⁴⁴ Paolo Becchi: Szuverenista kihívás. Ford. Betlen János. In Karácsony András (szerk.): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek*. Budapest, Gondolat, 2020. 184.

szabályozó normákon: szakítani kell a materialista felfogás piedesztálra emelésével, valamint a fogyasztói kultúra fetiszizálásával; fel kell hagyni azzal a szemlélettel, amely folyton-folyvást azt szajkózza, hogy az embernek uralkodnia kell a természetén – hiszen az ember nem lehet a természet ura, legfeljebb csak annak polgára. Ahogyan Strauss-hoz kapcsolódva Láncki fogalmazott: tudomásul kell vennünk, hogy „a világ, a természet és benne az ember ontológiailag meghatározott struktúrákban van elrendezve, és ezt semmilyen, a természet legyőzésére irányuló emberi kísérlet sem képes megszüntetni”.⁴⁵ Meg kell fontolni ugyanakkor, hogy korlátozott mértékben elfogadható-e a természet ember által történő felhasználása, és kifejezetten károsnak titulálhatók-e a poszthumanista felfogás bizonyos irányzatai.

Lehet és kell is tehát azon vitatkozni, hogy miként próbáljuk Gaia istennő kegyeit (újból) elnyerni, az viszont vitán felül áll, hogy a hódolat kifejezését immáron nem odázhatjuk el. A természet ugyanis nemcsak jóságos Gaia-, hanem gonosz Khaosz-arcát is felénk fordíthatja, amennyiben nem hiszünk a természeti rendben, és úgy tekintünk a természeti erőforrásokra, „mint egy raktárra, amelyből szabadon garázdálkodhatunk, kedvünkre vehetünk el dolgokat”.⁴⁶ Jó hír, hogy a szabad akarat szabadságából kifolyólag minket illet annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a természet melyik arcával is kívánunk szembenézni.

⁴⁵ Láncki András: *Modernség és válság. Leo Strauss politikai filozófiája*. Budapest, Pallas Stúdió – Attraktor Kft., 1999. 20.

⁴⁶ Donald Worster: *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*. Cambridge, Cambridge University Press, 1994. 406–407.; Giubilei i. m. (7. lj.) 196.

Kiadja a Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor
Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

Felelős szerkesztő: Inzsöl Kata
Olvasószerkesztők: Biró Csilla, Bujdosó Hajnalka, György László, Kalcsics Ildikó, Kutas Éva,
Resofszi Ágnes, Szabó Ilse, Tomka Eszter
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla
Korrektorok: Biró Csilla, Bujdosó Hajnalka, György László,
Kalcsics Ildikó, Kutas Éva, Tomka Eszter

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-757-8 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-758-5 (ePDF)
ISBN 978-963-531-759-2 (ePub)

9 789635 317578

Kis Norbert jogász, egyetemi tanár oktatóként és vezetőként is szolgálta, szolgálja a felsőoktatást. Az ELTE, a Széchenyi István Egyetem, majd a Corvinus tanára volt, és a kezdetektől részt vett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem építésében, dékánként, illetve rektorhelyettesként is. Kormányzati pozíciókat töltött be felsőoktatási területen, és az ügyérvilágban szintén megmérettette magát. Nemzetközi kapcsolatait kutatóként, oktatóként és vezetőként sikerrel fordította intézményei javára.

Egykori és jelenlegi egyetemi kollégái úgy döntöttek, hogy 50. születésnapjára egy ünnepi kötettel kedveskednek neki. A kötet szerzői és szerkesztői azt remélik, hogy az ünnepelt szakmai érdeklődéséhez közel álló tárgyú tanulmányokat egybegyűjtő kötet a közigazgatás, az állambölcsélet, a kormányzástan és a büntetőjog iránt érdeklődőknek is élvezetes olvasmány lesz.

A szakmai eredményein túl Kis Norbert ugyanakkor férj, családapa, futballrajongó, magyar patrióta, az igazságot kereső, sorskérdéseken töprengő és nemzetközi perspektívákban gondolkodó ember. A kötet tanulmányain keresztül kollégái segítségével talán személyiségének egy-egy vonása is kirajzolódhat az olvasó előtt.